

## РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів

Національного університету біоресурсів і природокористування України,

кандидата економічних наук, доцента **БЛЯК Юлії Вікторівни**

на дисертацію **ВОЙЦЕХІВСЬКОЇ Світлани Іванівни** на тему:

**«Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

***Актуальність теми дисертації.*** Сучасна глобалізація та військова агресія російської федерації породжують нові виклики для національної безпеки України, особливо для її фінансової складової. В умовах поглиблення фінансової нестабільності нашої країни, посилення загроз для усіх рівнів безпеки важливо постійно аналізувати значення основних індикаторів фінансової безпеки країни та виявляти потенційні загрози, оскільки задля впровадження дієвих механізмів стабілізації фінансової системи потрібно в динаміці оцінювати найнебезпечніші ризики для її функціонування.

Тіньова економіка України є однією з найбільших перешкод для стабілізації та розвитку національної фінансової безпеки, підвищення соціального рівня життя населення та інтеграції до Європейського Союзу (ЄС). Це свідчить про активну криміналізацію економічних процесів, високий рівень корумпованості органів державної влади та низьку правову та податкову культуру юридичних і фізичних осіб. З огляду на це, тіньова економіка є складним соціально-економічним явищем, пов'язаним із незаконним заволодінням частиною створеної вартості чи майном суб'єктів господарювання внаслідок різного роду спотворень вірогідної інформації про грошові операції.

Розв'язання цих проблем є серйозним викликом для України в умовах сьогодення, що, зі свого боку, зумовлює актуальність тематики даного дослідження.

***Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.*** Дисертація С. І. Войцехівської виконана у відповідності до планів науково-дослідних робіт кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах держбюджетної теми: «Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України» (номер державної реєстрації 0116U001877), у межах якої авторкою досліджено теоретичні та прикладні засади впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, розроблено власну модель системних взаємозв'язків фінансової безпеки з урахуванням впливу тіньового сектору економіки та розроблено практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки держави.

***Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій кваліфікованої наукової роботи.*** Обґрунтованість положень новизни кваліфікованої наукової роботи забезпечуються використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних

методів наукового пізнання, зокрема: методи системного аналізу та теоретичного узагальнення – при розширенні наукової категорії «тіньова економіка» з метою удосконалення понятійного апарату; методи компоративного та морфологічного аналізу – при дослідженні теоретичних основ фінансової безпеки держави в системі національної та економічної безпеки; методи системно-функціонального аналізу – при оцінюванні та характеристиці стану та динаміки зміни фінансової безпеки держави та тіньового сектору економіки; метод економіко-математичного моделювання – при побудові кореляційно-регресійної моделі взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки; кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави; графічний метод – для наочного відображення взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки; залежності значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки держави від значення основних складових елементів економічної безпеки; абстрактно-логічний метод – для узагальнення результатів дослідження та формування висновків проведеного дослідження.

Глибокий аналіз змісту кваліфікованої наукової праці С. І. Войцехівської дає можливість констатувати високий рівень обґрунтованості наукових положень, сформульованих висновків та наданих рекомендацій.

Представлений у роботі матеріал базується на сучасних теоретичних та практичних дослідженнях щодо сутності тіньової економіки, її класифікації та видів (параграф 1.2). Завдяки опрацюванню авторкою значного обсягу наукових джерел з обраної тематики (розділ 1), запропонованої авторської методики розрахунку рівня тіньової економіки (розділ 3), їй вдалося окреслити шляхи зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки (розділ 3).

Всі наукові положення, сформовані висновки та надані рекомендації є досить аргументованими, що свідчить про системний підхід авторки до вжитку результатів власних досліджень та логічну побудову висновків за розділами. Зміст дисертації відповідає її темі та свідчить про досягнення її мети.

Варто зауважити, що табличний та графічний матеріал кваліфікованої наукової роботи є авторською розробкою, що суттєво підвищує цінність дослідження та підкреслює самостійність роботи здобувачки.

**Наукова новизна результатів дисертації.** В дисертаційному дослідженні С. І. Войцехівської сформульовано та обґрунтовано ряд положень, висновків, рекомендацій, що мають наукову новизну та, що особливо є цінним, мають прикладну спрямованість.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні та науковому обґрунтуванні теоретико-методологічного базису, методичних положень і рекомендацій щодо зміцнення фінансової безпеки держави шляхом скорочення масштабів тіньового

сектору економіки. Наукові положення, що найбільшою мірою розкривають новизну дослідження, полягають у наступному:

*удосконалено:*

- теоретичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», яку окреслено як небезпечне фінансово-економічне явище, що виникає внаслідок прагнення суб'єктів економічної діяльності підвищити власний рівень фінансової безпеки шляхом зростання показника якості життя, передбачає здійснення прихованої чи незаконної економічної діяльності, яке негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому, що, на відміну від існуючих підходів, дає можливість системної та комплексної фінансово-економічної оцінки масштабів тіньового сектору економіки в контексті впливу на неї;

- теоретико-методичні підходи щодо удосконалення інтегрального показника фінансової безпеки держави, через побудову кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави, що дало можливість виокремити ключові фактори впливу на зміну значення інтегрального показника фінансової безпеки, зокрема зміна рівня: виробничої та макроекономічної безпеки, що, на відміну від поточної практики, дасть можливість за обмеженої кількості показників оперативно отримати дані про поточний стан фінансової безпеки країни та оцінити його за допомогою рівняння регресії;

- методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки України, у рамках яких обґрунтовано необхідність урахування в офіційній методиці фінансового інструментарію показника якості життя населення, що, на відміну від поточної практики, дозволяє оцінити фактичний рівень тіньового сектору економіки через прямолінійну взаємозалежність з показником якості життя населення, як фінансової категорії, а також підвищить адекватність оцінки, аналітичну цінність та матиме позитивний вплив на оцінку впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави;

- основні загрозливі форми інституційних деформацій у фінансовій сфері через виокремлення двоїстої інституційної структури суспільства і суб'єктів господарювання, яка націлена не на розвиток виробництва шляхом конкуренції та застосування інновацій, а на швидке збагачення за рахунок різних фінансових злочинних схем, що сприятиме систематизованому та цілісному уявленню щодо ключових загрозливих форм інституційних деформацій, причин виникнення та оцінки їх масштабів;

*набули подальшого розвитку:*

- класифікаційна група тіньової економічної діяльності за постійністю здійснення, через виокремлення повноциклічної економічної діяльності, що дало можливість виокремити та відобразити повторюваний характер тіньової економіки від процесу генерування тіньового фінансового доходу до легалізації коштів;

- науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки, що покликані знизити рівень тіньового сектору економіки та підвищити рівень фінансової безпеки держави. З цією метою обґрунтовано доцільність комплексу заходів, пов'язаних з підвищенням рівня боргової безпеки, бюджетної безпеки, валютної безпеки, банківської безпеки, макроекономічної безпеки, виробничої безпеки, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Запропоновані заходи сприятимуть детінізації національної економіки, і як наслідок, зміцненню фінансової безпеки держави.

Наукові положення сформульовані авторкою самостійно й відображають особистий внесок авторки в розвиток фінансової науки. Наукова новизна роботи викладена зрозуміло, послідовно, системно та логічно.

**Оцінка змісту та завершеності дисертації.** Зміст дисертації С. І. Войцехівської повністю відповідає визначеній темі, як результат, завдання є виконаними, а мета дослідження досягнута. Отримані авторкою результати науково обґрунтовані, сформульовані висновки є коректними, рекомендації щодо детінізації національної економіки та зміцнення фінансової безпеки держави, є досить суттєвими.

За своєю структурою наукова робота відповідає вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Теоретичне обґрунтування впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави» авторка досліджує теоретичні засади тіньової економіки як соціально-економічного явища. Войцехівській С. І. вдалося обґрунтувати необхідність удосконалення методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

Грунтовний компаративний та морфологічний аналіз поняття «фінансової безпеки», дозволили авторці розмежувати та визначити місце фінансової безпеки держави у структурі економічної та національної безпеки загалом, а в подальшому сформулювати рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки держави.

На підставі дослідження наукових поглядів на історичне коріння виникнення та існування тіньового сектору економіки, здобувачка зробила висновок, що тіньова економіка, як соціально-економічне явище, охоплює всі види економічної діяльності, які офіційно не включені до розрахунків валового внутрішнього продукту, сфера вияву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків під час здійснення легальних видів економічної діяльності.

Аналіз підходів до розуміння поняття «тіньова економіка» дозволив авторці надати авторське визначення даної дефініції, як небезпечне фінансово-економічне явище, що виникає внаслідок прагнення суб'єктів економічної діяльності підвищити власний рівень фінансової безпеки шляхом зростання показника якості життя, передбачає здійснення прихованої чи незаконної економічної діяльності, яке негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому.

Другий розділ роботи «Аналітична оцінка впливу тіньової економіки на фінансову безпеку України» присвячено оцінці інституційних викликів та загроз фінансовій безпеці держави, аналізу її стану та оцінці впливу тінізації економіки України на фінансову безпеку.

Аналіз стану фінансової безпеки держави доводить, що значення як інтегрального показника фінансової безпеки в цілому, так і за окремими індикаторами такими як: банківська безпека, валютна безпека, боргова безпека, бюджетна безпека, грошово-кредитна безпека та безпека небанківського фінансового ринку знаходиться на незадовільному, та навіть критичному рівнях.

Оцінка масштабів тіньового сектору економіки свідчить, про значне розповсюдження даного явища, та що практично, за весь період дослідження рівень національної тіньової економіки перевищує загально світовий рівень майже втричі.

У третьому розділі «Детінізація економіки як шлях до зміцнення фінансової безпеки держави» авторкою запропоновано удосконалення методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, шляхом виокремлення якісного підходу, доцільність використання якого було доведено за допомогою кореляційно-регресійного рівняння взаємозалежності між рівнем тіньового сектору економіки, розрахованого різними методами та рівнем якості життя населення.

Проведено моделювання впливу рівня тіньової економіки, розрахованої різними методами із інтегральним показником фінансової безпеки держави в цілому, та за індикаторами, що доводиться безпосередній вплив та взаємозв'язок даних категорій.

Досліджено системні взаємозв'язки фінансової безпеки держави із іншими елементами економічної безпеки, що дало можливість авторці виокремити найбільш суттєві індикатори та запропонувати кореляційно-регресійне рівняння, практичне використання якого дасть можливість за обмеженої кількості показників оперативно оцінити поточний стан фінансової безпеки держави.

Запропоновані авторкою напрями діяльності держави щодо забезпечення фінансової безпеки держави є системними та ґрунтовними, а рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки в контексті мінімізації впливу тіньової економіки представлені у вигляді схем, де комплексно та чітко окреслені шляхи підвищення кожного індикатору фінансової безпеки.

**Практичне значення отриманих авторкою наукових результатів.** Практична цінність результатів дисертації полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо детінізації національної економіки в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. Науково-практичні рекомендації та інші результати проведених наукових досліджень, що викладені у дисертації, використані Державною податковою службою України в процесі досягнення стратегічних цілей, поставлених на період 2022–2024 рр. в розрізі протидії ухиленню від оподаткування (акт від 07 лютого 2024 р.).

Основні теоретичні і методичні підходи та висновки дисертації використовуються у навчальному процесі економічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України при розробленні методичних матеріалів з дисциплін «Податкова система», «Фінансова безпека держави» та їх викладанні (акт від 06.06.2021 р.).

Результати наукових розробок знайшли впровадження у практичну діяльність Богуславської міської територіальної громади, що дозволило створити підґрунтя для формування заходів, направлених на боротьбу з протиправною економічною діяльністю та корупцією у фінансовому секторі, та надало можливість фінансовому управлінню задалегідь розробити превентивні заходи, направлені на зміцнення фінансової безпеки територіальної громади (акт № 03-05/883/2024 від 21 березня 2024 р.).

**Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях та апробація результатів дослідження.** За результатами досліджень авторки опубліковано 16 наукових праць, стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття в колективній монографії, 10 тез наукових доповідей.

Основні положення і наукові результати дисертації доповідалися та обговорювалися на 10 регіональних, всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає чинним вимогам щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

**Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.** Дисертація написана державною мовою, авторка володіє нею у професійному плані досконало, її зміст повною мірою відображає наукові результати та їх використання у практичній діяльності у національній економіці. Стиль дисертації є виключно науковим, викладання матеріалу, висновків та рекомендацій є логічними та відповідають вимогам до наукових праць такого рівня. Робота написана самостійно, текст та зміст є оригінальними.

**Зауваження до дисертації та дискусійні положення.** Виносячи позитивну загальну оцінку дисертації С. І. Войцехівської та відзначаючи авторський підхід до вирішення досліджуваної проблематики, а також сформульованих висновків та наданих рекомендацій,

необхідно зауважити перелік дискусійних положень, що потребують додаткової аргументації:

1. Авторкою наведено власний погляд на трактування поняття «тіньова економіка» як небезпечне фінансово-економічне явище, що виникає внаслідок прагнення суб'єктів економічної діяльності підвищити власний рівень фінансової безпеки шляхом зростання показника якості життя, передбачає здійснення прихованої чи незаконної економічної діяльності, яке негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому (с. 55). Загалом, наведене трактування є достатньо узагальненим, а точність його формулювання – залишається дискусійним питанням.

2. У роботі дисертантка наводить широку аналітику статистичних даних щодо масштабів тіньової економіки, але рівень наукової новизни значно підвищився б, якби був представлений окремий аналіз у контексті впливу тіньової економіки на рівень якості життя населення, оскільки в третьому розділі дисертантка пропонує удосконалення методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави в розрізі взаємовпливу на рівень якості життя населення (підрозділ 3.1).

3. Авторці у підрозділі 3.3 необхідно було більш ґрунтовніше проаналізувати заходи з подолання інституціональних загроз фінансовій безпеці, які досліджуються в підрозділі 2.1.

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, а розглядаються, як предмет наукової дискусії під час захисту представленої роботи.

**Загальна оцінка дисертації та висновки.** Дисертація Войцехівської Світлани Іванівни на тему: «Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави» є самостійною, завершеною науковою роботою на актуальну тему щодо зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки. За рівнем наукової новизни наведені у дисертації результати відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Загалом за своїм змістом, оригінальністю викладення, достовірністю одержаних результатів, важливістю для науки і практики, науковою новизною дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), а її авторка Войцехівська Світлана Іванівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

*Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Юлія БЛЯК*